

आधुनिक शिक्षण पद्धतीमध्ये संगीत विषयाचे स्थान

सागर दिवाकर चक्रनारायण (Page 254-255)

संशोधक विद्यार्थी (संगीत)

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

SRJIS IMPACT FACTOR SJIF 2015: 5.401

Date of Issue Release: 04/03/2017,

Volume: SRJIS, Jan-Feb, 2017, 4/30

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना :

भारतीय संस्कृतीची एक आगळी-वेगळी ओळख जगामध्ये प्रस्थापित आहे. सर्वात मोठी लोकशाही भारत देशाला लाभलेली असल्याने प्रत्येक व्यक्ती ही समाजाशी जोडल्या गेला आहे. जगातील प्रत्येक क्षत्रामध्ये भारतीय व्यक्ती आघाडीवर आहेत. नाविन्याच्या ध्यासाने भारतीय समाज हा इतर देशाच्या तुलनेने अग्रेसरच आहे, असे बोलणे थोडे धाडसाचे होईल.

निसर्ग संपन्नता मोठ्या प्रमाणावर लाभलेल्या आपल्या देशाचा जगाला हेवा वाटाला यात दुमत नाही. भारतीय समाजामध्ये जे काही बदल झाले आहेत आणि होत आहेत. ती एकमेव कारण म्हणजे शिक्षण. शिक्षणामुळे भारतीय समाज व्यवस्थेमध्ये अमुलाग्र बदल घडून आले आहेत. समाज स्वास्थ्य निकोप राहण्यासाठी प्रत्येक व्यक्ती आपल्या क्षेत्राचा उपयोग करताना दिसून येतात. मग ते वैद्यकीय असो सांस्कृतिक, सामाजिक इ.

शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये महाविद्यालयीन व विद्यापीठीय स्तरावर व शालेय स्तरासून जवळपास सर्वच विषयाचे अध्ययन व अध्यापन होताना दिसून येते. पण संगीत या विषयाला दुय्यम स्थान आहे. खरे तर शालेय अभ्यासक्रमामध्ये इतर विषयाच्या बरोबरीने संगीत विषय समान पातळीवर असला पाहिजे. कारण संगीतामध्ये अव्यक्त मनाला व्यक्त करण्याचे सामर्थ्य आहे. त्यामुळे व्यक्तीमत्त्वाच्या सर्वांगीण विकासापैकी जवळपास 70 टक्के भाग संगीताद्वारे अभिव्यक्त होतो. शालेय स्तरावरच व्यक्तीमत्त्व विकासावर भर दिल्यास विद्यार्थी न्यूनगंडापासून परावर्तीत होतील. संगीत हे असे माध्यम आहे की जन्मापासून ते शेवटच्या श्वासापर्यंत आपल्या सोबत असते. त्याचे उदाहरण थोडक्यात जेव्हा लहान मुलं रडतं त्यावेळेस त्याला शांत करण्यासाठी आपण विविध खेळणी विशिष्ट आवाज करतो. मग त्या आवाजाकडे आपसुकच त्याचे लक्ष जाते आणि थोड्याच वेळात ते बालक शांत होते. म्हणजेच काय तर जेव्हा ती खेळणी किंवा त्याद्वारे निर्माण होणाऱ्या आवाजामध्ये एक विशिष्ट प्रकारचे संगीत आहे त्या आवाजाद्वारे निर्माण होणाऱ्या ध्वनीमुळे लक्ष त्या ठिकाणी एकाग्र होते. त्यामुळे आवाज कशाचा आहे? जाणून घेण्याची जिज्ञासा वाढते. पुर्वी पारंपरिक पद्धतीने म्हणजेच गुरकूलमध्ये राहून संगीत विषयाचे अध्यापन दिले जात असे. म्हणजेच गुरू-शिष्य परंपरेमध्ये मुखोद्गत संगीताचे आदान-प्रदान होत असे. एकाच विषयाचा अभ्यास केल्याने

विद्यार्थी पारंगत होत असे. कालांतराने ह्या पद्धतीमध्ये बदल होत गेले. गुरुकूलातील शिक्षण शालेय, महाविद्यालय व विद्यापीठामध्ये परावर्तीत झाले. संगीत शास्त्राचा आकृतिबंध अभ्यासक्रम निर्माण झाला. त्याचे उपशाखांचा अभ्यासक्रम देखील निर्माण झाला. विद्यार्थी एकाच विषयाचा अभ्यास बरोबरच त्या जोडीला इतर अभ्यासक्रम सुद्धा आत्मसात करू लागला. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना करिअर करण्यासाठी अनेक पर्याय निर्माण झाले. पण संगीताच्या दृष्टीने विषयाचा विकास व्हावा यातून रोजगार निर्माण व्हावेत. असे पर्याय खुप कमी प्रमाणात आढळून येतात. त्यामुळे अनेक शाळेत तसेच महाविद्यालयामध्ये संगीत शिक्षकाला अर्धवेळ नोकरी करावी लागते. म्हणजे समाजातील किंवा महाविद्यालयामधील सांस्कृतिक कार्यक्रमांमध्ये महत्त्वाचे स्थान असलेल्या संगीत विषयाला इतर विषयाच्या तुलनेत दुजाभाव का? असा प्रश्न माझ्या सारख्या अनेकांना निश्चित पडतो. संगीत विषयाचे शैक्षणिक क्षेत्रातील स्थान नगण्यच आहे. कारण ही सादरीकरणाची जरी कला असली तरी शैक्षणिकदृष्ट्या हा विषय खुप प्रगल्भ आहे. त्याला संशोधनात्मक खूप आहे. पण संगीत म्हटले की गाणे बजावणे एवढ्यावरच हा विषय सिमित झालेला आढळतो.

सारांश :

संगीत शिक्षणाने व्यक्तीमत्त्व विकास होतो तसेच राष्ट्रीय एकात्मता व सलोखा राखण्यास मदत होते. स्मरणशक्तीचा विकास होतो, एकाग्रता वाढीसाठी मदत होते. समुहामध्ये राहण्याने संघ भावना वाढीस लागते.

संदर्भ

स्मरण संगीत – डॉ. सुधा पटवर्धन

संगीत विशारद – वसंत

दैनिक सकाळ

दैनिक सम्राट